

Școala Națională de Studii Politice și Administrative

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

IMPACTUL CRIZELOR ASUPRA EUROSCEPTICISMULUI ÎN
UNIUNEA EUROPEANĂ
UN STUDIU DE CAZ ROMÂNESC¹

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC
PROF. UNIV. DR. ALINA BÂRGĂOANU

DOCTORAND
MIHNEA DANIEL NĂSTASE

București, 2021

---

¹ Textul original al tezei de doctorat este în limba engleză.

Planul Lucrării

Introducere	3
Capitolul 1. Conceptul euroscepticismului	6
Modele teoretice ale fenomenului eurosceptic	6
Capitolul 2 . Crizele în Uniunea Europeană: de la o lume unipolară la o lume multipolară	8
Capitolul 3 . Rolul elitelor interbelice în determinarea abordării pro-europene a României.....	9
Capitolul 4. Euroscepticismul în România: O perspectivă post-decembristă	10
Capitolul 5. Opiniile experților români cu privire la Brexit: cauze și consecințe	11
Metodologie	11
Rezultatele Cercetării.....	12
Capitolul 6. Atitudini naționale și europene bazate pe sondaje Eurobarometru: un studiu de caz românesc.....	14
Metodologie	14
Rezultatele Cercetării.....	15
Concluzii Finale	18
Bibliografie.....	23

Introducere

Transformarea crizei financiare din 2008 într-o criză economică pe scară largă a generat apariția unei realități fără precedent în Uniunea Europeană: răspândirea euroscepticismului. În timp ce conceptul euroscepticismului este, de o perioadă lungă de timp, în centrul disputelor politice europene, precum și al dezbaterilor academice, nu există încă un acord cu privire la o definiție completă a fenomenului. Cu numeroase crize în cascadă pe scena politică a unui proiect european în continuă expansiune, faliile dintre statele membre ale UE s-au dezvoltat rapid. Criza economică, retragerea Regatului Unit din Uniunea Europeană, criza refugiaților, conflictul ruso-ucrainean și, mai recent, pandemia COVID-19 sunt doar câteva dintre problemele complexe și dificile cu care s-au confruntat instituțiile europene, împreună cu statele membre ale UE. Fiecare dintre crizele menționate mai sus, precum și alte disensiuni în ceea ce privește cooperarea europeană, au adăugat dimensiuni multiple fenomenului eurosceptic. În timp ce unii cetățeni consideră că interesele lor colective nu sunt avute în vedere cu prioritate din cauza faptului că nu există un control democratic asupra deciziilor luate la nivel european, alții consideră costurile de a face parte din procesul de integrare europeană mai mari decât beneficiile sau că identitatea lor națională și valorile culturale se pierd atunci când este preluat sistemul de valori europene.

Fracturile interne din Uniunea Europeană nu au fost întotdeauna la fel de profunde precum cele din prezent. În urma Tratatului de la Roma (1957), s-a concretizat o organizație unică în Europa - Comunitatea Economică Europeană (CEE). Comunitatea era o organizație regională pregătită să aducă integrarea economică a celor Șase state și care includea, printre altele, o uniune vamală și o piață unică comună. În urma aderării Danemarcei, Irlandei și Regatului Unit la Comunitate, în 1973, cetățenii din cele Șase state au pus sub semnul întrebării efectele benefice ale extinderii Uniunii. Cu toate acestea, la mijlocul anilor 1980, opoziția față de procesul de integrare europeană era încă la cote minime. Noțiunea de „euroscepticism” a apărut pentru prima dată în presa britanică la mijlocul anilor 1980 (Taggart și Szczerbiak, 2008, p. 240), iar manifestul mișcării a fost lansat de Margaret Thatcher în celebrul discurs din Bruges (1988).

Următoarele aderări la Comunitatea Europeană au început să provoace tot mai multe tensiuni, cetățenii începând să conteste utilitatea proiectului în ceea ce privește beneficiile sale socio-economice. În consecință, tendința guvernelor naționale de a consulta populația prin

referendumuri a crescut în așa fel încât partidele politice să se poată disocia de responsabilitatea decizională.

Încercarea Uniunii Europene de a se angaja într-o comunicare deschisă cu cetățenii din toate statele membre părea să progreseze. Odata însă cu izbucnirea crizelor economice la nivel european, cetățenii au început să se concentreze asupra dezavantajelor economice care erau prezente în discursurile publice de la nivel național (Bârgăoanu, 2011, p. 8). Acest lucru a provocat divizarea sistematică a Comunității Europene.

Până în prezent, Europa s-a confruntat cu o serie de probleme complexe. În anii 1990, Uniunea Economică și Monetară (UEM) a fost înființată pentru a facilita integrarea economică a statelor membre, în timp ce politicile fiscale au fost puse în aplicare prin intermediul Pactului de stabilitate și de creștere (PSC). Obiectivul Uniunii Monetare privea consolidarea liberei concurențe la nivel supranațional, care impunea reglementări ce continuă să fie obligatorii pentru statele membre (Habermas 2013, p. 2). Unii dintre marii jucători din Uniunea Europeană, precum Franța și Germania, au încălcat cu bună știință reglementările PSC, atrăgând critici cu privire la principiile solidarității, principii pe care Uniunea le accentua (Bârgăoanu et al., 2015). De asemenea, și Spania și Portugalia au încălcat reglementările PSC. De-a lungul timpului, izolarea membrilor periferiei, cu economii sub media europeană, a făcut ca jucătorii mici să simtă că nu au un loc la masă, demonstrând riguros construcția orwelliană 'toate animalele sunt egale, dar unele sunt mai egale decât altele' (Orwell, 1993). Planul ca piața să se autoreglementsze, creând astfel un nivel uniform de prosperitate în întreaga Europă - atât la centru, cât și la periferia sa - cu venituri similare ale forței de muncă și creștere a capacității industriale, economice și agricole, a eșuat. Intervenții ale actorilor politici în piață păreau a fi necesare pentru a redresa politici financiare, economice și sociale (Habermas, 2013).

În ciuda faptului că a apărut ca un concept britanic, euroscepticismul s-a răspândit în toată Europa. Acesta nu mai este un eveniment izolat. Euroscepticismul a luat multe forme și s-a dezvoltat diferit în funcție de zona geografică. Din punct de vedere istoric, foarte puțini britanici se identificau ca având o identitate europeană (Curtice, 2012). De altfel, cea mai mare opoziție față de integrarea europeană a început în Marea Britanie (Curtice, 2012). Cu toate acestea, și în Danemarca a existat o percepție larg răspândită în rândul cetățenilor că Bruxellesul reprezintă o amenințare la adresa suveranității naționale (Durach, 2015). Pe de altă parte, Europa de Sud a avut unele dintre cele mai entuziaste atitudini față de Uniunea Europeană, ca urmare a potențialelor beneficii ce puteau fi fructificate de pe urma proiectului

(Lubbers and Scheepers, 2010). Un alt motiv pentru care sprijinul față de UE rămâne la un nivel ridicat în țările din sud privește istoria autoritarismului (Diez Medrano, 2003). După cum explică Diez Medrano (2003): „datorită acestei istorii, publicul din sudul Europei a dezvoltat asocieri puternice între stabilitatea democratică, modernizarea economică și integrarea în UE.” De asemenea, studiile au arătat că statele post-comuniste din Europa de Est arată o încredere peste medie pentru UE (Guerra, 2013). Limitările perioadei comuniste au format atitudini profund pro-occidentale în rândul populației. Mai mult, nivelul de sărăcie relativ ridicat a contribuit în mare măsură la apariția euro-entuziaștilor datorită „beneficiilor colective așteptate” (Durach, 2015, p. 17). Franța și Germania sunt țări care au avut un parcurs european consecvent. Cu toate acestea, în ultima perioadă, ideologiile eurosceptice au început să se dezvolte chiar și în cele mai puternice economii din Europa – cele care beneficiază semnificativ de pe urma proiectului european. Evoluțiile recente legate de refugiați și imigranți au alimentat mișcările populiste - Frontul Național din Franța, precum și Europeanii Patrioti Împotriva Islamizării Occidentului (PEGIDA) și Alternativa pentru Germania (AfD) din Germania.

Regresul economic din 2008 a fost un indiciu clar al lipsei stabilității economice a Uniunii Europene. Stabilitatea cooperării economice este una din bazele proiectului european. Acest fenomen a alimentat și mai mult sentimentele anti-UE prin intermediul retoricii politice și a mass-mediei. După 2008, tot mai mulți cetățeni au început să perceapă organizația supranațională ca un sistem în care actorii politici, care reprezintă interesele altor state, determină viitorul lor - prin politici economice la nivelul UE - înlocuind în mod eficient un rol esențial al guvernului național, care reprezintă interesele directe ale cetățenilor (Habermas, 2013). Având în vedere faptul că realitatea politică se schimbă radical în fiecare țară membră, deviza UE, *Unitate în diversitate*, pare a se confirma. Trebuie făcută o distincție, însă. Noul slogan al Uniunii Europene ar trebui, mai degrabă, să fie: *Unitate în diversitate eurosceptică*. După cum afirmă Habermas (2013, p. 1): „ceea ce unește cetățenii europeni astăzi este mentalitatea eurosceptică care a devenit mai pronunțată în fiecare stat membru în timpul crizei, chiar dacă din motive diferite și uneori chiar contradictorii”.

Această cercetare își propune să discute natura fenomenului eurosceptic în Europa, cu precădere în România, în ceea ce privește modelele sale teoretice, aplicațiile sale în realitatea politică europeană contemporană, și, de asemenea, cauzele și consecințele acestui fenomen.

Capitolul 1. Conceptul euroscepticismului

Fenomenul eurosceptic este multidimensional și specific contextului. Taggart a încercat să îl definească prin dihotomia *hard - soft*, în timp ce Kopecky și Mudde au dezvoltat un sistem cu axe duale (*dual axis system*) al încrederii în Uniunea Europeană, difuz (*diffuse*) versus specific (*specific*), care, de asemenea, prezenta diferite tipuri de opoziții ale Uniunii Europene - în ceea ce privește politicile sale (*policy and polity*). Pentru a crea un cadru eficient analizării euroscepticismului, patru modele teoretice distincte ale fenomenului eurosceptic sunt discutate.

Modele teoretice ale fenomenului eurosceptic

Modelul cel mai bine integrat privește aspectele utilitariste ale euroscepticismului. Conform **modelului utilitarist**, atitudinile cetățenilor față de Uniunea Europeană se bazează pe analize interne cost-beneficiu, care sunt subiective. Modelul utilitarist oferă explicații temeinice cu privire la motivele pentru care există o variație atât de mare în ceea ce privește sprijinul persoanelor față de UE – având în vedere o puternică corelare pozitivă între atitudinea favorabilă a cetățenilor față de integrarea europeană și beneficiile așteptate, atât personale, cât și colective (Negrea, 2011, p. 173). Cu toate acestea, modelul utilitarist nu este infailibil. În timp ce aspectele economice sunt corelate cu atitudinile cetățenilor față de UE, există și alți factori - precum acuratețea, simbolismul și sistemele de credință (*belief systems*) pe care modelul nu le ia în considerare. În condițiile în care cetățenii nu sunt afectați în mod direct, iar cercetări amănunțite sunt efectuate la nivel personal, este posibil ca aceștia să analizeze obiectiv costurile și beneficiile economice ale cooperării europene. Cu toate acestea, în calitate de cetățean afectat de măsuri economice, fie personale sau colective, menținerea unui cadru obiectiv este dificil.

Din perspectiva **modelului identitar**, euroscepticismul este o atitudine cauzată de percepția negativă a integrării profunde la nivelul UE care afectează identitatea națională. Modelul identitar indică faptul că opoziția față de proiectul european nu se referă doar la câștiguri și pierderi economice, ci mai degrabă și la teama de a pierde *comunitatea națională* (McLaren, 2007). Astfel, cetățenii se tem că procesul de integrare europeană afectează *comunitatea terminală* (*terminal community*) - grupul cu care se identifică (Carey, 2002).

Dimensiunea culturală asociază continuarea extinderii proiectului european și integrarea în profunzime la nivelul UE cu europenizarea - parte a fenomenului de globalizare. Euroscepticii consideră că acesta provoacă degradarea culturală și pierderea normelor și valorilor tradiționale. Leconte (2010, p. 61) explică faptul că există două elemente principale care cuprind această formă de euroscepticism. În primul rând, există convingerea că Europa nu ar trebui să depășească limitele unei uniuni vamale, având în vedere absența unei „identități etnice comune” între popoarele Europei. Acestea neîmpărtășind o istorie sau o cultură politică comună. Teoria „euroscepticismului istoriografic” (historiographic Euroscepticism) a lui Carbonell (1999, p. 1) este unul dintre principalii piloni ai acestei retorici. Conform acestui punct de vedere, conceptul de unificare politică și geografică nu a avut niciodată baze solide în Europa. Diviziunile au existat întotdeauna, bazate pe valori și percepții, între popoarele romanice și non-romanice (Leconte 2010, p. 62), sau bazate pe religie, între catolici și protestanți (Mignot, 2008). În al doilea rând, promovarea „valorilor, normelor și preferințelor omogene” - ca act de europenizare și globalizare - este respinsă de eurosceptici în baza faptului că ar putea fi „corozive” pentru tradițiile și valorile naționale (Leconte, 2010, p. 61).

Modelul politic accentuează două probleme principale care favorizează euroscepticismul. Pe de o parte, modelul discută despre modul în care organizațiile supranaționale subminează suveranitatea națională. Pe de altă parte, deficitul democratic al Uniunii este pus în discuție, deoarece multe decizii luate la nivelul UE nu sunt percepute ca fiind transparente. Durach și Corbu (2015, p. 58) explică faptul că euroscepticismul politic depinde de „doi factori: a) contextul intern (încredere / neîncredere în instituții; satisfacție / nemulțumire față de starea economiei sau evoluțiile politice) și b) indicații care ghidează opiniile cetățenilor cu privire la ceva atât de abstract cum este UE. Cele mai semnificative indicații sunt date de elita politică, și de partidul pe care cetățeanul îl favorizează sau îl susține”. Ca atare, modelul politic este folosit pe deplin de către actori politici ca un vehicul pentru susținerea discursurilor ideologice (Hooghe et al., 2002; de Vreese, 2005; Kriesi et al., 2008; Bârgăoanu și Durach, 2013). Elitele și partidele politice au reușit să formeze cadre care sunt acceptate de public și care generează sprijinul sau opoziția față de proiectul european. Un studiu realizat de către de Wilde et al. (2014, p. 22) concluzionează faptul că „euroscepticismul este o formă de opoziție care se bazează pe infrastructura media pentru evidențiere și amplificare”, arătând că mass-media este, de asemenea, esențială pentru acest fenomen al modelării atitudinilor față de Uniunea Europeană.

Capitolul 2 . Crizele în Uniunea Europeană: de la o lume unipolară la o lume multipolară

Începând cu criza financiară din 2008, Uniunea Europeană s-a confruntat cu un număr tot mai mare de crize, care au rezultat în divizări considerabile între statele membre ale UE. Evenimentele care au urmat după criza financiară din 2008 au amplificat criticile aduse Uniunii, integrării și extinderii europene. Începând cu 2008, în zona euro au început să existe diviziări între „nordul virtuos” (virtuous north) și „păcătoșii” (sinners) din sud (Ulatowski, 2016, p. 139). Țărilor periferice, care au fost ‘speculate’ financiar de băncile din Germania, Austria, Franța și Benelux, li s-a atribuit acronimul PIIGS (Portugalia, Irlanda, Italia, Grecia și Spania), ceea ce exemplifică disprețul cu care s-au confruntat (Rosenthal, 2012, p. 53). Germania a refuzat radical apelurile pentru un ‘Plan Marshall pentru Europa’ (Crafts, 2012). Ca urmare, multe state membre au făcut apel la solidaritate, solicitând un Tratat de la Maastricht 2.0. Germania a fost de acord să ofere ajutor financiar numai după implementarea unor reforme dure de austeritate (Krieger, 2016, p. 28). Solidaritatea între țările creditoare și cele debitoare a fost unul dintre pilonii zonei euro, însă aceasta a contat foarte puțin atunci când riscurile au devenit semnificative iar țările au urmat o abordare izolaționistă.

O criză importantă care a urmat regresia economică din 2008 este cea a intervențiilor rusești în afacerile europene. Aceea s-a resimțit în trei domenii principale. În primul rând, Rusia a reușit să se ancoreze în proiectul european folosind piața energetică. În al doilea rând, conflictul ruso-ucrainean a demonstrat capacitatea limitată a Uniunii Europene de a rezolva dispute internaționale. În ultimul rând, Rusia a început să concureze, din punct de vedere politic și economic, cu UE pentru sfere de influență în Europa de Est și în Balcani, ceea ce a forțat Uniunea să redeschidă negocierile pentru noi extinderi și integrări europene.

Unul dintre cele mai mari riscuri de securitate cu care s-a confruntat Europa până în prezent este acela al **terorismului autohton** (*homegrown*), alimentat de un val mare de refugiați care a lovit Europa începând cu 2015. Atacurile teroriste din Europa au fost efectuate în primul rând de către Statul Islamic din Irak și Levant (ISIL) sau de cei inspirați, dar nu afiliați direct, de doctrina lor. Teama de terorism și percepțiile negative față de refugiați au crescut o dată cu pătrunderea în Europa a peste 1 milion de refugiați, potrivit diviziei de Ajutor Umanitar și Protecție Civilă a Comisiei Europene (Humanitarian aid and civil division of the European Commission, 2016).

Alegerea președintelui, Trump în 2020, a fost un semnal important pentru Europa. Populismul din SUA ar fi putut contamina și Europa. Unul dintre punctele importante privind populismul este Brexitul, o temă principală a acestei cercetări. Acesta este probabil cel mai semnificativ eveniment care a fost determinat de actori politici populistici din Uniunea Europeană. Ca urmare a numeroaselor rupturi și conflicte dintre statele membre, Jean-Claude Juncker, fostul Președinte al Comisiei Europene, a conceput *Cartea Albă (White Paper)*. Aceasta a fost analizată, arătând încă o dată deficitul democratic al comunității europene.

Ultima criză la nivel european analizată a fost Pandemia COVID-19, care are atât conotații sanitare, cât și economice. Uniunea Europeană pare să fi învățat din greșelile crizelor precedente în vederea unei mai bune gestionări a crizelor la nivel European. Deși existau divizări majore în relația nucleu-periferie, statele membre și instituțiile europene au realizat rapid că impactul economic al epidemiei COVID-19 necesita o soluție financiară bazată pe solidaritate, accesibilă tuturor guvernelor naționale, nu doar celor din zona euro.

Astfel, nu a fost surprinzător faptul că, la 18 mai 2020, într-o conferință de presă comună, binomul franco-german a solicitat un fond de redresare în valoare de 500 de miliarde de euro (Politico, 2020). După dificultățile Uniunii legate de criza economică din 2008, criza refugiaților și Brexit, a fost foarte important ca semnalele corecte să fie transmise către cetățenii și actorii politici din UE. Stoparea crizei de solidaritate la nivel politic și socio-economic a fost esențială pentru a preveni alte retrageri de tipul Brexit. Într-adevăr, aceste demersuri nu au fost imediate, având în vedere că multe state membre au preferat inițial o abordare izolaționistă în fața crizei. Abordarea cancelarului german, Angela Merkel, și a Președintelui Comisiei Europene, Ursula von der Leyen, au dus la concretizarea unui astfel de plan, înțelegând riscurile implicate dacă, încă o dată, Uniunea Europeană ar fi demonstrat ineficiență în confruntarea unei crize majore.

Capitolul 3 . Rolul elitelor interbelice în determinarea abordării pro-europene a României

În perioada interbelică, în România au existat trei mișcări ideologice importante: europeniștii, tradiționaliștii și țărăniștii. **Europeniștii** susțineau că singura modalitate prin care România ar fi putut reduce discrepanța economică față de Vest era adoptarea idealurilor europene, apelând la industrializare și urbanizare în masă. **Tradiționaliștii** considerau că România are valori fundamentale diferite față de cele din Occident. Astfel încât, prin adoptarea normelor occidentale, identitatea românească ar fi fost modificată și pierdută. Conform acestei

teorii, europenizarea ar fi avut un impact negativ asupra tradițiilor, religiei și culturii autohtone. **Mișcarea țărănistă** milita pentru drepturile țărănimii. Manifestul lor implica o viziune sceptică cu privire la industrializare și urbanizare și implicit asupra globalizării, sub forma europenizării. Analizarea celor trei doctrine politice din perioada interbelică a creat oportunitatea de a studia începuturile parcursului european al României și apariția primelor atitudini eurosceptice din România. De asemenea, acest capitol arată dimensiunea dezbaterilor referitoare la Uniunea Europeană care ar fi putut exista în România astăzi dacă țara nu ar fi trecut prin decenii de regim comunist.

Acestă dezbateră arată cât de diferit a fost privită abordarea 'integrării' europene într-o țară care astăzi are unele dintre cele mai înalte niveluri de încredere în proiectul european. Astfel, pot fi trase multe concluzii în ceea ce privește modul în care istoria și contextul politic influențează atitudinile cetățenilor față de Uniunea Europeană. În timp ce modelele teoretice discutate în primul capitol pot fi aplicate universal tuturor statelor membre, acest capitol oferă o înțelegere mai profundă a modului în care dezbateră eurosceptică s-a dezvoltat într-o țară -România - de-a lungul unui secol.

Capitolul 4. Euroscepticismul în România: O perspectivă post-decembristă

Dezbateră europeană ia o formă fundamental diferită în România post-comunistă față de perioada interbelică. România de astăzi este încă printre cele mai optimiste state membre din Uniunea Europeană. Acest lucru se datorează, în parte, efectelor economice și psihologice pe care regimul comunist le-a avut asupra cetățenilor români. Acest capitol privește specificitatea românească în baza modelelor teoretice ale euroscepticismului. Astfel, a fost efectuată o analiză multidimensională a fenomenului, în ceea ce privește perspectivele utilitariste, mass-media, precum și cele culturale și identitare. România este un stat profund pro-european, atât din punct de vedere ideologic, cât și din punct de vedere politic. Capitolul oferă explicații despre motivele pentru care cetățenii români au încredere în Uniunea Europeană. După căderea Cortinei de Fier, România avea nevoie atât de securitate economică, cât și de securitate teritorială. Acesta a fost un fapt bine înțeles de către actorii politici și de elitele vremii, fapt care a dus la elaborarea strategiilor și a retoricii care susținea necesitatea europenizării. Nevoia de aderare și integrare în proiectul european a fost și continuă să fie înrădăcinată adânc în societatea românească - în special din motive utilitare și geopolitice.

Capitolul 5. Opiniile experților români cu privire la Brexit: cauze și consecințe

Elitele românești percep Brexitul ca pe un eveniment geopolitic, în ceea ce privește cauzele și consecințele acestuia - atât pentru Europa, cât și pentru România. Într-o anumită măsură, prin acest capitol, s-a făcut o comparație între elitele de astăzi și elitele din perioada interbelică. Dezbateră post-decembristă este condusă de obiective utilitariste și politice, în timp ce, în perioada interbelică, dezbateră europeană a privit în principal problemele filosofice și ideologice, având doar anumite componente politice și economice. Elitele din România sunt, în continuare, cei mai importanți vectori de informare ai populației. Organizarea a douăsprezece interviuri cu persoane care modelează atitudinile față de Uniunea Europeană a oferit o perspectivă solidă asupra problemei Brexitului - care este probabil cel mai important eveniment eurosceptic din istoria recentă a Europei.

Metodologie

Următoarele întrebări de cercetare au fost utilizate în această analiză tematică:

IC1: În ce măsură provoacă retragerea Regatului Unit din Uniune o schimbare necesară a cadrului socio-economic al UE?

IC2: Care este impactul Brexit-ului asupra României din punct de vedere socio-economic și politic?

IC3: Determină fenomenul Brexit o creștere a atitudinilor eurosceptice în România?

Doisprezece experți români, economiști, politicieni, diplomați, profesori, sociologi și jurnaliști, au fost aleși să participe la o serie de interviuri cu privire la Brexit. Aceștia au oferit răspunsuri echilibrate, diversificate și reprezentative. Abordarea în 18 puncte a lui Rich pentru realizarea „interviurilor cu elite” (2018, p. 324-325) a fost utilizată pentru a construi cadrul interacțional cu cei intervievați, respectând, în același timp, abordările interviurilor de cercetare (Suchman și Jordan, 1990; Abell și Myers, 2008) și abordarea validității convergente și discriminantive (Beamer, 2002). Deși se bazează pe realizarea „interviurilor cu elite”, această cercetare încearcă să nu utilizeze în exces termenul 'elită' preferând să se refere la respondenți, în general, ca experți. Nu există un acord cu privire la o definiție completă a termenului de 'elită' în literatura de specialitate (Harvey, 2011). Astfel încât, atunci când se discută despre experți și elite în această cercetare, aceștia sunt definiți ca fiind indivizi care au poziții cheie în

cadrul lor social, având cunoștințe extinse în domeniile lor de activitate și care sunt capabili să exercite influență (Parry, 1998; Smith, 2006). Decizia de a limita dimensiunea eșantionului a fost luată atunci când s-a ajuns la saturația informațiilor despre subiect.

Rezultatele Cercetării

Interviurile realizate cu doisprezece reprezentanți din elita politică, sectorul economic, sfera academică și mass-media oferă o perspectivă largă cu privire la cauzele și efectele fenomenului Brexit. O analiză tematică a fost utilizată pentru a clasifica și structura eficient informațiile colectate din interviuri în șase subcapitole, oferind un punct de vedere complex din partea elitelor românești cu privire la cauzele și consecințele acestui eveniment pentru UE și, de asemenea, la modul în care Brexit-ul va afecta România și pe cetățenii săi.

Brexit-ul este, printre altele, un fenomen anti-globalizare, validat de resentimentele cetățenilor afectați de dezindustrializare. Cauzele principale ale Brexitului sunt de natură socio-economică și istorică. În mod paradoxal, aceleași elemente constituie și dimensiunea pro-europeană în România. Se poate trage astfel o concluzie că analiza cost-versus-beneficii a aderării la UE cântărește foarte mult în ceea ce privește atitudinile colective pe care cetățenii le au față de UE și de alte state membre. Economiiile mari ale Uniunii au reușit să prospere prin extinderea continuă a comunității europene, prin garanțiile pieței unice europene - libera circulație a mărfurilor, serviciilor și capitalului în Uniunea Europeană. Cu toate acestea, libera circulație a forței de muncă - libertatea cea mai apreciată de cetățenii români - a creat retorica necesară pe care UKIP a folosit-o pentru a-și conduce campania anti-UE. Mulți actori politici britanici își doreau o Europă „à la carte”, dorind să folosească doar anumite elemente ale Uniunii Europene, care conveneau, din punct de vedere politic și economic, cel mai mult.

Retragerea Regatului Unit din Uniunea Europeană afectează, cu siguranță, structura actuală și cadrul operațional al Uniunii. În urma acestui eveniment, axa Londra-Paris-Berlin a fost transformată într-un binom franco-german, care va avea un rol mai puternic în conturarea viitorului Uniunii Europene. Pentru a preveni alte ieșiri, UE27 trebuie să rezolve o serie de probleme, cum ar fi crearea unei politici fiscale comune, integrarea în profunzime a politicii monetare, precum și nevoia de a elabora o politică externă comună. Noile falii și divizări, pe care Brexitul le-a creat, permit marilor puteri globale să negocieze cu o Uniune Europeană slăbită. Astfel, intervievații consideră că actualul cadru al UE trebuie remodelat printr-un plan post-Brexit pentru o integrare, pe mai multe niveluri, a statelor membre, chiar și într-o Europă dominată de nucleul franco-german.

În ceea ce privește negocierea Brexitului, România a reușit să își asigure cel mai important obiectiv - drepturile și libertățile celor peste 400.000 de cetățeni români care locuiesc în Regatul Unit. Deși s-ar fi putut obține mai multe beneficii, autoritățile române au preferat să se bazeze pe negocierile purtate de Franța, Germania, și de instituțiile europene. Experții români au considerat că Brexitul este un eveniment regional, izolat, care nu va afecta atitudinile cetățenilor români față de Uniunea Europeană. Românii percep Bruxelles-ul și Uniunea Europeană ca o entitate abstractă, iar elitele din România sunt catalizatori și diseminatori de mesaje și informații care provin de la Uniunea Europeană. Acest principiu este un element esențial al acestei cercetări, întrucât experții și elitele intervievate, care activează în diverse domenii de activitate, sunt cei care internalizează informațiile și discursurile care provin de la Bruxelles, iar apoi își propagă concluziile către sfera publică românească.

Potrivit experților intervievați, atitudinile eurosceptice din România ar putea fi cauzate, în mare măsură, de 'fake-news-uri' vehiculate de elite și mass-media, de implementarea inefficientă a politicilor europene de către autoritățile române, sau de standarde duble prezente în mecanismul de luare a deciziilor de la nivelul UE. România, având legături economice limitate cu Marea Britanie, nu este puternic afectată economic de Brexit. Mai mult, având în vedere că negocierile au asigurat drepturile și libertățile expaților români, cea mai semnificativă problemă socio-politică a Brexitului a fost rezolvată. Cu un impact economic limitat asupra cetățenilor români, intervievații consideră că atitudinile eurosceptice din România nu au crescut ca urmare a negocierilor îndelungate, a fenomenului Brexit sau a consecințelor acestuia.

Cu o politică externă comună incertă, existența unor jocuri economice cu sumă zero prezente în centrul Uniunii, și multe alte crize care creează divizări între statele membre, Uniunea Europeană se află la o răscruce de drumuri. Aceasta trebuie să găsească o direcție care să implice interesele comune ale tuturor statelor membre, astfel încât țările mai mici și mai puțin integrate să poată continua să obțină avantaje economice, interne sau externe, pentru ca atitudinile pro-europene să continue să existe, împiedicând alte exit-uri.

Capitolul 6. Atitudini naționale și europene bazate pe sondaje Eurobarometru: un studiu de caz românesc

Metodologie

Acest capitol își propune să investigheze corelații între percepții și atitudini naționale față de Uniunea Europeană, utilizând date secundare care au fost colectate începând cu 2008 și până în 2019. Analiza empirică din această cercetare se bazează pe Eurobarometre standard (EB) care sunt disponibile publicului pe website-ul Comisiei Europene. Datele utilizate în această analiză au fost extrase din următoarele Eurobarometre standard:

EB 69 (primăvara 2008); EB 70 (toamna 2008); EB71 (primăvara 2009); EB 72 (toamna 2009); EB 73 (primăvara 2010); EB 74 (toamna 2010); EB 75 (primăvara 2011); EB 76 (toamna 2011); EB 77 (primăvara 2012); EB 78 (toamna 2012); EB 79 (primăvara 2013); EB 80 (toamna 2013); EB 81 (primăvara 2014); EB 82 (toamna 2014); EB 83 (primăvara 2015); EB 84 (toamna 2015); EB 85 (primăvara 2016); EB 86 (toamna 2016); EB 87 (primăvara 2017); EB 88 (toamna 2017); EB 89 (primăvara 2018); EB 90 (toamna 2018); EB 91 (primăvară 2019); EB 92 (toamna 2019).

Eurobarometrul standard a fost înființat în 1973 ca sondaj bianual, primăvara și toamna, care măsoară opinia publică cu privire la politicile UE, instituțiile Uniunii, procesul de extindere, precum și opinia față de politicile interne și economice ale fiecărui stat membru. Datele sunt colectate de la persoane cu vârste peste 15 ani folosind *Computer Assisted Personal Interviewing* (CAPI). Mărimea eșantionului variază de la aproximativ 500 la 1500 de respondenți în funcție de populația țării, iar fiecare eșantion este statistic reprezentativ pentru populație.

Eurobarometrele au fost alese ca surse de date secundare pentru această analiză cantitativă datorită dimensiunilor robuste ale eșantionului care permit comparații longitudinale și comparative pe țări (Hobolt și de Vries 2016). Costurile financiare și barierele lingvistice sunt alte avantaje semnificative care au condus la decizia de a utiliza datele secundare provenite din Eurobarometre pentru această teză. Mai mult, această cercetare are o premisă obiectivă, deoarece va analiza date care au fost colectate cu un scop diferit (Smith, 2006).

Variabilele utilizate în acest studiu se referă la nivelurile de încredere în Uniunea Europeană, tendința cetățenilor de a avea încredere în guvernele naționale, percepția cetățenilor cu privire la economiile naționale, și percepțiile cetățenilor cu privire la faptul că vocea lor

contează în UE. O altă analiză longitudinală și comparativă a fost făcută cu privire la percepția cetățenilor cu privire la cele mai importante probleme cu care se confruntă statele din care provin. Pentru această analiză privind problemele statelor membre, au fost analizate două seturi de date, privitoare la România și la media țărilor din Uniunea Europeană. În scopul de a concentra această cercetare pe predictorii *Hard* și *Soft* ai euroscepticismului, cinci categorii au fost luate în considerare pentru ambele seturi de date. În primul rând au fost analizate cele trei categorii pe care s-a pus cel mai mult accent în perioada 2008-2019: „șomaj”, „situație economică” și „creșterea prețurilor / inflației / costului vieții”. În al doilea rând, „imigrația” și „problemele legate de mediu, climă și energie” au fost analizate ca subiecte care au provocat multe dezbateri publice atât la nivel național, cât și european. Mai mult, *șomajul*, *situația economică* și *creșterea prețurilor / inflației / costului vieții* sunt elemente care contribuie la modelul utilitarist al euroscepticismului, în timp ce *imigrația* este fundamentală pentru modelele culturale și identitare. În același timp, *problemele legate de mediu, climă și energie*, precum *sănătatea și securitatea socială* sunt elemente importante ale euroscepticismului politic. Un astfel de exemplu sunt sloganurile folosite de UKIP, în campania pentru Brexit, referitoare la Serviciul Național de Sănătate din Marea Britanie (NHS).

Această analiză empirică este ghidată de următoarele întrebări de cercetare:

IC4. În ce măsură au determinat evenimentele europene și naționale, de după 2008, atitudini eurosceptice în România?

IC5. În ce măsură sunt atitudinile cetățenilor români față de Uniunea Europeană bazate pe contexte naționale, istorice și politice? Aceste atitudini urmează tendințe care pot fi observate și în alte state membre ale UE?

IC6. Care sunt posibii predictorii, *Hard* și *Soft*, ai atitudinilor eurosceptice sau pro-UE din România?

Rezultatele Cercetării

Analiza empirică realizată în acest capitol a investigat corelațiile dintre percepțiile și atitudinile naționale ale cetățenilor față de Uniunea Europeană. Utilizarea eurobarometrelor standard a permis atât analiza longitudinală, cât și analiza comparativă, pe țări, chiar dacă sondaje efectuate de către Comisia Europeană uneori pot avea deficiențe de proiectare – în special pentru studiile longitudinale.

Acest capitol a cercetat corelații între tendința cetățenilor de a avea încredere în Uniunea Europeană, percepția cetățenilor despre economia națională ca fiind „bună”, încrederea acestora în guvernul național și percepția cetățenilor că vocea lor contează în UE. Există multe lucruri care trebuie să se lămurească. De exemplu, dacă aceste atitudini se influențează reciproc sau doar unilaterale? Prima parte a analizei permite observarea unor tipare similare în datele colectate, urmărind crize majore la nivel european. Urmărind graficele, se pot observa corelații pozitive și negative prin evaluarea tendințelor comparative ilustrate. De asemenea, s-au făcut evaluări cu privire la tendințele viitoare cu privire la pandemia COVID-19. A doua parte a analizei, efectuată în SPSS, a permis analiza unui moment specific în timp pentru a afla cât de mult se corelează tendința cetățenilor de a avea încredere în UE cu alte percepții și tendințe care apar la nivel național.

Prin utilizarea unei analize comparative pe țări, a fost posibil să se analizeze dacă anumite tendințe au fost izolate la nivel național sau dacă evenimentele europene au generat modificări ale percepțiilor și atitudinilor din statele membre. Un astfel de exemplu a fost **criza refugiaților**. În medie, în Uniunea Europeană, în timpul acestui eveniment, teama de imigrație a crescut masiv, devenind una dintre problemele principale ale cetățenilor europeni pentru mai mult de doi ani. Cu toate acestea, în România, imigrația a fost una dintre cele mai puțin importante probleme din societate - chiar și în timpul crizei refugiaților. Aceste observații permit două concluzii interesante. În primul rând, anumite evenimente europene sau globale au impact asupra atitudinilor cetățenilor la nivel național, cum ar fi criza economică sau alegerile europene, în timp ce altele au doar un impact limitat. În al doilea rând, de ce doar unele evenimente majore au impact asupra atitudinii cetățenilor din statele membre și care sunt cei mai importanți factori care determină aceste atitudini? Rezultatele găsite în această analiză indică factorii economici ca fiind cei substanțiali. Dacă anumite evenimente nu au afectat o țară din punct de vedere economic, atunci cel mai probabil atitudinile față de UE, din țara respectivă, nu au fost afectate semnificativ și pe termen lung din cauza evenimentului respectiv.

Din această cercetare se poate deduce că, în UE, în toamna anului 2019 (important de reținut că aceste constatări sunt strâns legate de realitățile pre-pandemice), cea mai semnificativă corelație testată a fost între tendința cetățenilor de a avea încredere în guvernul național și tendința cetățenilor de a avea încredere în UE, urmată de corelația între percepția cetățenilor cu privire la faptul că vocea lor contează în UE și tendința lor de a avea încredere în UE, iar în cele din urmă, de corelația între percepția cetățenilor cu privire la starea economiei naționale și încrederea lor în Uniunea Europeană. Cu toate acestea, atunci când discutăm despre

atitudinile longitudinale ale cetățenilor români din 2008 până în 2019, lucrurile arată ușor diferit. Cetățenii români au fost preocupați de chestiuni economice mult mai mult decât media cetățenilor UE. Cu toate acestea, este dificil de evaluat dacă economia sau vocea cetățenilor în UE are un impact mai mare asupra tendinței cetățenilor români de a avea încredere în UE. În orice caz, această analiză a susținut pe deplin „teoria congruenței” (*congruence theory*), care argumentează existența unui efect de propagare între tendința cetățenilor de a avea încredere în autoritățile naționale și tendința lor de a avea încredere în instituțiile UE.

Această cercetare evidențiază faptul că euroscepticismul în Europa este răspândit, însă crizele europene afectează fiecare stat membru în feluri diferite. Mai mult, anumite crize au un impact considerabil asupra atitudinii cetățenilor din unele state membre iar, în același timp, acestea au doar un impact limitat asupra atitudinii cetățenilor din alte țări. Un astfel de exemplu este în mod clar criza refugiaților. Cu toate acestea, în baza datelor furnizate de Eurobarometre, se poate concluziona că există numeroase crize europene care au avut un impact semnificativ asupra atitudinii cetățenilor față de Uniunea Europeană după 2008. În același timp, studiul cantitativ arată interconectarea modelelor teoretice, prezentate în capitolele anterioare, cu realitățile politice ale vremii - manifestate sub forma a numeroase crize.

În ceea ce privește limitările, Eurobarometrele au anumite probleme care ar trebui menționate ca potențiale constrângeri ale acestei cercetări. Una dintre problemele principale referitoare la utilizarea datelor din Eurobarometre se referă la faptul că, de-a lungul timpului, unele întrebări au fost excluse din sondaje, au fost reformulate sau posibilele răspunsuri la aceeași întrebare au fost modificate în timp. Această problemă a fost rezolvată în mare parte prin analizarea unor variabile care au apărut în Eurobarometre în aproape întreaga perioadă de la EB 69 la EB 92, cu mici excepții. Există foarte puține intrări de date care lipsesc. Pausch (2008) și Nissen (2014) ridică, de asemenea, anumite probleme cu privire la comparabilitatea datelor din cauza modului în care au fost formulate întrebările de-a lungul timpului, precum și a modului în care întrebările sunt traduse în diferite limbi.

Contextul în care sunt puse întrebările din Eurobarometre se schimbă de-a lungul anilor. De exemplu, sunt important de remarcat diferențele certe între realitățile politice și economice pre-pandemice și post-pandemice. Mai mult, deoarece datele nu au fost colectate într-un laborator, atunci realitățile politice au afectat cu siguranță studiul. În ceea ce privește cercetarea comparativă și longitudinală, o altă limitare este numărul de țări care au fost luate

în considerare. Un eșantion mai mare ar fi putut oferi rezultate ușor diferite. În cele din urmă, avantajele utilizării eurobarometrelor în această cercetare au depășit cu mult problemele relativ mici care au fost prezentate.

Concluzii Finale

Uniunea Europeană nu s-a mai confruntat niciodată cu niveluri atât de scăzute ale încrederii cetățenilor din statele membre, așa cum s-a întâmplat în istoria recentă. Această creștere considerabilă a atitudinilor eurosceptice se corelează, în mare măsură, cu apariția numeroaselor crizele cu care s-a confruntat UE. Deși euroscepticismul a avut un impact semnificativ atât la nivel național, cât și la nivel european, până acum, fenomenul a determinat doar o țară să se retragă din Uniune, Regatul Unit. Alte posibile exit-uri au fost evocate. Atât Franța, cât și Grecia au fost aproape de a declanșa articolul 41 al Tratatului Uniunii Europene.

Mai întâi a venit criza financiară din 2008, un eveniment care a fost depășit în totalitate de abia în 2013. Impactul economic asupra pieței unice, precum și asupra economiilor naționale, a fost sever. Crizele au afectat însă cetățenii în mod diferit, deoarece consecințele economice au avut intensități diferite, în funcție de măsurile fiscale și monetare luate de autorități. Țările care au urmat politici economice mai disciplinate au reușit să depășească criza în aproximativ doi sau trei ani. Țările care utilizau politici economice flexibile nu au reușit să își redreseze economiile decât începând cu 2012. În urma crizei zonei euro a venit conflictul ruso-ucrainean, criza refugiaților, retragerea Regatului Unit din UE, precum și COVID-19. Aceste evenimente au creat multe divizări în rândul solidarității europene. Europa, după cel de-al doilea război mondial, a fost împărțită între blocul occidental și cel estic. Mai recent, însă, Europa a asistat la apariția unor rupturi între nordul „virtuos” și sudul „păcătos”; între cei care s-au proclamat susținători și cei care sunt percepuți că resping ’statul de drept’; și între „câștigătorii” și „pierzătorii” jocurilor cu sumă zero de la nivelul Uniunii Europene.

Această cercetare și-a propus să investigheze măsura în care evenimentele geopolitice, de securitate și economice, care au urmat crizei economice din 2008, au afectat atitudinile eurosceptice față de Uniunea Europeană. Acest lucru a fost realizat pe parcursul a șase capitole, în care modelele teoretice au fost aplicate realităților europene și românești. Studiile cantitative și calitative din capitolele cinci și șase s-au bazat pe șase întrebări de cercetare, referitoare la viitorul Uniunii Europene post-Brexit, atitudinile cetățenilor români față de Uniunea Europeană, efectele numeroaselor crize asupra statelor membre și cetățenilor acestora, precum

și măsura în care percepțiile și tendințele de la nivel european afectează atitudinile naționale ale cetățenilor și vice-versa.

Retragerea Regatului Unit din Uniunea Europeană a afectat structura actuală și cadrul operațional al Uniunii. Axa Londra-Paris-Berlin a fost înlocuită de noul binom franco-german, care are un rol mai puternic în conturarea viitorului Uniunii Europene. Majoritatea statelor membre, cu unele excepții, doresc o convergență economică, dar și o integrare politică, mai profundă. Mai mult, odată cu apariția unei lumi multipolare, lărgirea sferelor de influență rusești și chineze, asociată cu politica izolaționistă a SUA, Uniunea Europeană trebuie să găsească o modalitate de a construi o politică externă comună coerentă. Acest lucru va permite statelor membre să obțină rezultate mai bune din jocurile globale cu sumă zero, precum și din negocierile economice cu marile puteri globale.

Din perspectiva românească, fenomenul Brexit nu a avut un impact socio-economic și politic semnificativ. Motivul principal este că drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor români care locuiesc în Regatul Unit au fost asigurate după Brexit. Legăturile comerciale între România și Regatul Unit sunt limitate și, prin urmare, cetățenii români și autoritățile române au fost concentrate asupra expatilor romani din Marea Britanie. Ajungând la o concluzie favorabilă în acest sens, prin negocierile dintre UE27 și Regatul Unit, elitele românești consideră că Brexit a avut și va avea un impact nesemnificativ asupra atitudinilor cetățenilor români față de Uniunea Europeană. În unele țări, cum ar fi Franța, este posibil ca votul Brexit să fi contat - având în vedere faptul că Marine Le Pen este la egalitate cu președintele Macron în sondajele pentru alegerile prezidențiale de anul viitor. Cu toate acestea, pentru România, o țară cu un optimism ieșit din comun pentru proiectul european, decizia Regatului Unit nu a afectat în mod semnificativ atitudinile pozitive ale cetățenilor față de Uniunea Europeană. Această noțiune a fost confirmată atât de studiul longitudinal din capitolul șase, cât și de opiniile elitelor românești din capitolul cinci.

Multi dintre experții intervievați cred, totuși, că au existat multe oportunități care au fost ratate de autoritățile române. Acestea se referă, printre altele, la relocarea companiilor străine din Marea Britanie în România după Brexit, precum și la relocarea agențiilor europene, precum Agenția Europeană pentru Medicamente.

În ceea ce privește atitudinile eurosceptice din România, această cercetare a arătat că atât evenimentele europene, cât și cele naționale au modelat atitudinile cetățenilor față de Uniunea Europeană. Atitudinile românești se bazează în primul rând pe realități istorice și

socio-economice. Ca atare, criza financiară din 2008, ale cărei efecte au durat în România până în 2012, a avut un efect important asupra euro-optimismului românesc. De asemenea, se pare că atacurile teroriste, care au început în 2014, au avut efecte în acest sens. Cu toate acestea, alte evenimente, precum conflictul ruso-ucrainean sau crizele refugiaților nu par să fi avut efecte semnificative asupra atitudinilor pro-UE din România.

Cu multe rezultate care susțin *teoria congruenței*, această cercetare a arătat că există corelații pozitive între tendințele cetățenilor de a avea încredere în Uniunea Europeană și tendințele lor de a avea încredere în guvernul național. Unul dintre aceste aspecte se referă la schimbarea democratică a guvernelor din statele membre. În țările examinate în studiul longitudinal, s-a observat că, ori de câte ori un partid de opoziție a ajuns la putere, încrederea în guvern a crescut inițial, urmată de o scădere. O posibilă explicație este că, atunci când un partid ajunge la putere, cetățenii au tendința de a crede promisiunile făcute în campaniile electorale și au așteptări mari că vor urma schimbări politice și economice. Cu toate acestea, observând că așteptările lor erau probabil prea mari, nivelurile de încredere în guvern se ajustează la scurt timp.

Întâmplător, aceiași predictorii care au condus la retragerea Regatului Unit din Uniunea Europeană sunt și cei care stârnesc atitudinile pro-europene din România. Aceștia sunt preponderent de natură socio-economică și istorică. Brexit, printre altele, este o mișcare anti-globalizare, care a fost susținută de cetățeni afectați profund de dezindustrializare. Astfel, revenind la noțiunile istorice ale Commonwealth-ului și la măreția Marii Britanii ca putere colonială, mulți actori politici au pledat pentru retragerea din UE. În același timp, oportunitățile utilitariste au stat la baza orientării României către Uniunea Europeană, precum și teamă, răspândită în societate, de a reveni la regimul comunist. Astfel, în România, **conceptul de Europa este asociat pozitiv cu libertatea și prosperitatea.**

Cetățenii români au crezut, începând cu revoluția din 1989, că Uniunea Europeană este cu adevărat un salvator al țării. Deși este incontestabil că România are de câștigat din urma aderării la UE, din punct de vedere economic în primul rând, dar și social, există și un dezavantaj. În mod similar cu modul în care FMI a cerut privatizarea industriei românești după 1989 pentru ca țara să fie eligibilă pentru împrumuturi și investiții străine directe, Uniunea Europeană a permis aderarea României în baza unor interese naționale și private. Statele membre, într-o Europă în care există jocuri cu sumă zero, nu au aprobat extinderea din 2007 ca formă de altruism. Tocmai această chestiune cu privire la interesele naționale și private din

străinătate ar trebui să îi preocupe mai mult pe cetățeni, permițând un sentiment de prudență constantă, conform teoriei discutate de Krouwel și Abts (2007). Fără să se îndoiască de motivele altor state membre, din punct de vedere politic, România nu va putea progresa politic. Fără o elită politică care să fie capabilă să navigheze între interese externe ale SUA, UE, Rusiei și Chinei, România nu va putea atenua decalajul de dezvoltare față de Occident. România poate fi considerată, într-o Europă cu două sau mai multe viteze, un membru de clasa a doua. Deși a îndeplinit toate dispozițiile pentru aderarea la spațiul Schengen, ea nu a fost încă acceptată. Cu numeroase dovezi că există standarde duble între statele membre, este clar că jocurile cu sumă zero continuă în Uniunea Europeană. Mai mult, în timp ce unele țări reușesc să fie percepute ca fiind *câștigători*, mai ales în ceea ce privește costurile economice versus beneficii, există un compromis care se face în numele țărilor din periferie față de cele din centru. Cu toate acestea, pentru România, după 1989, a existat o singură cale prin care și-ar fi putut asigura autonomia teritorială și economică, iar aceasta a fost proiectul european.

Pandemia COVID-19 a arătat o schimbare în modul de operare al Uniunii Europene în perioade de criză. În timp ce reacția inițială din 2020 a urmat aceleași abordări izolaționiste pe care le-au avut statele membre în criza financiară din 2008 și criza refugiaților, după câteva luni, statele membre au început să acționeze în solidaritate. Instituțiile europene, în fața acestei crize sanitare și economice, au început, în cele din urmă, să aibă inițiative solide și planuri de ajutor economic pentru a ajuta statele membre în nevoie.

Există multe teorii ale conspirației cu privire la pandemia COVID-19, despre originea virusului, precum și despre componentele diferitelor vaccinuri. Uniunea Europeană a investit puternic în *Big Pharma* și în industria vaccinurilor. Ca atare, efectele mișcării anti-vaccinare ar putea avea un efect secundar asupra credibilității Uniunii Europene. Studii suplimentare ar trebui să ia în considerare efectele crizelor COVID-19 asupra atitudinilor eurosceptice în UE. Este probabil că atât efectele sanitare, cât și cele economice care au rezultat în urma pandemiei, să fi avut un impact semnificativ asupra atitudinilor cetățenilor față de proiectul european.

Rezultatul alegerilor prezidențiale din 2020, din SUA, a avut diverse semnificații. Victoria președintelui Biden a însemnat că *Big Pharma* a ajuns din nou în centrul atenției politice din SUA, depășind sectorul militar și de apărare (nu neapărat în ceea ce privește cheltuielile publice). Această realiniere este subliniată și de retragerea trupelor din Afganistan

- acțiune care a fost pusă în mișcare de fostul președinte Trump. Acuzațiile privind interferența puterilor străine în alegerile din SUA au fost viralizate. Au apărut rapoarte, cum ar fi raportul Mueller privind interferența rusă în alegerile prezidențiale din 2016, însă nu au fost luate măsuri legale, în ciuda dovezilor aduse. Fraționările interne, printre care apariția mișcării *Black Lives Matter*, au creat tensiuni sociale enorme în SUA. Aceste chestiuni, precum și altele, au făcut ca SUA să continue politicile sale izolaționiste, oferind spațiu de manevră altor actori globali și regionali. Având în vedere că cel mai important partener strategic al Uniunii Europene este din ce în ce mai absent, Uniunea Europeană a început să considere alternative - Austria și Germania cu Rusia, Ungaria cu Rusia, Germania și Franța cu China.

Valurile euroscepticismului păreau să se fi diminuat în urma crizei financiare din 2008. După 2012-2013, economiile europene au început din nou să funcționeze la capacitate maximă. Mijloacele de trai ale cetățenilor s-au îmbunătățit, ceea ce a însemnat o mai mare încredere în autoritățile naționale, precum și în proiectul european. Cu toate acestea, nu după mult timp, un crescendo al crizelor europene și internaționale a lovit statele membre, culminând cu pandemia COVID-19. Ca rezultat al jocurilor cu sumă zero la nivelul UE, Europa are astăzi nu numai o crevasă între Est și Vest, ci și neînțelegeri între Nord și Sud, cei care sunt pro-ruși și anti-ruși, pro-chinezi și anti-chinezi, susținători ai LGBTQ și tradiționaliști, etc. Jocurile cu sumă zero au fost jucate de-a lungul diferitelor crize, fapt care a adâncit faliile din Europa. Chiar dacă atitudinile pozitive față de Uniunea Europeană par să fi crescut recent, liderii politici ar trebui să fie atenți la divizările puternice care există astăzi în Europa și care ar putea alimenta atitudinile eurosceptice cu mare ușurință. Cele mai mari amenințări la modul în care este percepută Uniunea Europeană nu sunt doar crizele economice, Rusia sau COVID-19, ci însăși Uniunea Europeană, instituțiile europene, politicile acesteia și traiectoria creșterii sale.

Bibliografie

- Abell, J., & Myers, G. (2008). Analyzing Research Interviews. *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*, 145–161.
- Bârgăoanu, A., Negrea, E. (2011). *Comunicarea în Uniunea Europeană: Modele teoretice și aspecte practice*. Bucharest: Comunicare.ro.
- Bârgăoanu, A., Durach, F. (2013). The Crisis of the European Union and its Reflection in the Romanian Public Sphere. Recent Findings. *Romanian Journal of European Affairs*, 13(1).
- Bârgăoanu, A., Radu, L., & Varela, D. (2015). *United by or against Euroscepticism?*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Beamer, G. (2002). Elite Interviews and State Politics Research. *State Politics & Policy Quarterly*, 2(1), 86–96.
- Carbonell., C.O. (1999). *Une histoire européenne de l'Europe: d'une Renaissance à l'autre? (XVe-XXe siècle)*. Toulouse: Privat.
- Carey, S. (2002). Undivided Loyalties: Is National Identity an Obstacle to European Integration?. *European Union Politics*, 3(4), 387-413.
- Crafts, N. (2012). Saving the Eurozone: is a 'real' marshall plan the answer?. *The CAGE–Chatham House Series*, 1, 1-12.
- Curtice, J. (2012). In Europe but not of Europe. *Public Policy Research*, 19(3), 199-204.
- De Vreese, C. (2005, July 1-2). Euro-cynicism: The conditional nature of media effects on public cynicism about European integration. Paper prepared for the International Conference on Euro-skepticism, Amsterdam.
- de Wilde, P., Trenz, H.-J., & Michailidu, A. (2014). Contesting EU Legitimacy. The Proeminence, Content and Justification of Euroscepticism during 2009 EP Election Campaigns. RECON online working paper, 2010/22.
- Diez Medrano, J. (2003). *Framing Europe*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

- Durach, F. (2015). The Transformations of Euroscepticism: a cross country analysis of Eurobarometer results 2007-2014. In: A. Bârgăoanu, L. Radu and D. Varela, ed., *United by or Against Euroscepticism?*, 1st ed. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Durach, F., & Corbu, N. (2015). Fragmented Euroscepticism: Distinctive Features of the Public Opinion Towards the EU in the Light of the Economic Crisis. In Negrea, E. & Pirvan, M. (Eds.). *Conference Volume Communication and Entrepreneurship in the European Context*. (pp. 55-72). Bucharest: Comunicare.ro University Press.
- Habermas, J. (2013). Democracy, Solidarity And The European Crisis. *Social Europe Journal*, Available at <http://www.social-europe.eu/2013/05/democracy-solidarity-and-the-european-crisis-2/>.
- Harvey, W. S. (2011). Strategies for conducting elite interviews. *Qualitative Research*, 11(4), 431–441.
- Hobolt, S. & de Vries, C. (2016). Public Support for European Integration. *Annual Review of Political Science*. doi. 19. 10.1146/annurev-polisci-042214-044157.
- Hooghe, L., Marks, G., & Wilson, C.J. (2002). Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration? *Comparative Political Studies*, 35(8), 965–989.
- Humanitarian Aid and Civil protection (2016). Refugee Crisis in Europe. *European Commission*. Available at: http://ec.europa.eu/echo/refugee-crisis_en
- Krieger, T. (2016). Any Solution in Sight to Europe's Crisis? Some General Thoughts from a Conflict Theoretical Perspective. In: T. Krieger, B. Neumarker and D. Panke (Eds.), *Europe's Crisis: The Conflict-Theoretical Perspective*, 1st ed. (pp. 13-26). Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Krouwel, A., & Abts, K. (2007). Varieties of Euroscepticism and Populist Mobilization: Transforming Attitudes from Mild Euroscepticism to Harsh Eurocynicism. *Acta Politica*, 42(2-3), 252-270.
- Leconte, C. (2010). *Understanding euroscepticism*. New York: Palgrave Macmillan.
- McLaren, L. (2007). Explaining Mass-Level Euroscepticism: Identity, Interests, and Institutional Distrust. *Acta Politica*, 42(2-3), 233-251
- Mignot, C. (2008). La galerie au XVIIe siecle: Continuites et ruptures. *Bulletin Monumental*, 166(1), 15–20.

- Negrea, E. (2011). Tendinte ale Euroscepticismului in Romania. Observatii pe marginea rezultatelor unui sondaj national. In: A. Bargaoanu and E. Negrea (Eds.), *Comunicarea in Uniunea Europeana: Modele teoretice si aspecte practice*, 1st ed. (pp. 167-186). Bucharest: Comunicare.ro.
- Orwell, G. (1993). *Animal farm*. New York: Knopf.
- Parry, B. (1998). Hunting the gene-hunters: the role of hybrid networks, status, and chance in conceptualising and accessing 'corporate elites'. *Environment and Planning A*, (30), 2147-2162.
- Politico. (2020). France, Germany propose 500 Billion EU recovery fund. *Politico*. Available at: <https://www.politico.eu/article/france-germany-propose-e500b-eu-recovery-fund/>
- Rich, R. C., Brians, C. L., Manheim, J. B., & Willnat, L. (2018). *Empirical political analysis quantitative and qualitative research methods*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Rosenthal, J. (2012). *Germany and the Euro Crisis: Is the Powerhouse Really So Pure?*. *World Affairs Journal*. Available at: <http://www.worldaffairsjournal.org/article/germany-and-euro-crisis-powerhouse-really-so-pure>
- Smith, K.E. (2006b). Problematizing power relations in 'elite' interviews'. *Geoforum*, (37), 643-653.
- Suchman, L., & Jordan, B. (1990). Interactional Troubles in Face-to-Face Survey Interviews: Rejoinder. *Journal of the American Statistical Association*, 85(409), 232-241.
- Taggart, P., & Szczerbiak, A. (2008). *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. New York: Oxford University Press.
- Ulatowski, R. (2016). Euro Crisis, German Hegemony and the New Geography of the European Union. In Krieger, T., Neumarker, B., & Panke, D. (Eds.), *Europe's Crisis: The Conflict-Theoretical Perspective*, 1st ed. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.